

LA INFLUÈNCIA DEL TURISME CULTURAL EN LA PRESERVACIÓ I LA RENDIBILITAT DEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

M. Teresa Segura Rovira

Paraules clau: turisme cultural, patrimoni arqueològic.

Resum: Fa uns quants anys hauria estat una utopia relacionar turisme i arqueologia, ja que majoritàriament els arqueòlegs no ho permetien, ni el turisme s'interessava pels vestigis arqueològics, exceptuant aquells que tradicionalment s'han qualificat de monumentals. La valoració i la conservació del patrimoni cultural¹ i per extensió la dels vestigis arqueològics és, essencialment, un fenomen contemporani vinculat a les grans transformacions de la societat moderna occidental. Cal no oblidar que originàriament el turisme no fou un element clau en aquesta estimació.

Abstract: Some years ago it would have been a utopia to relate tourism and archaeology as neither the archaeologists allowed it, nor tourism was interested in archaeological remains, except for those traditionally qualified as monumental. The value and preservation of the cultural heritage and so of the archaeological remains is, essentially, a contemporary phenomenon related to the great changes of western modern society. We have to remember that tourism wasn't a key element taken into consideration.

¹ Patrimoni cultural: Conjunt d'immobles, objectes i sabers heretats del passat i que configuren la cultura d'un poble (art i monuments, literatura, música, festes, cuina, llegendes...). Així, el patrimoni cultural pot ser material (museus, pobles i ciutats, llocs arqueològics, edificis religiosos i/o civils...) o immaterial/ viu (festes, tradicions, mercats tradicionals, cançons, gastronomia...).

La valoració del patrimoni al llarg de la història

Les civilitzacions antigues van desenvolupar les primeres formes de valoració del patrimoni. Heròdot va mostrar la seva profunda admiració pel patrimoni dels territoris que va conèixer i els romans van elaborar la llista de les Set Meravelles del Món, una mena de catàleg dels conjunts monumentals més extraordinaris construïts fins al moment.

La primera presa de consciència “moderna” de la realitat del patrimoni apareix a l'època del Renaixement amb la revaloració del món clàssic, que fou pres com a model. Els objectes artístics van començar a ser admirats i copiats i van propiciar el desenvolupament del col·leccionisme.

Al segle XVIII la Il·lustració va fomentar la importància de l'estudi de la història i va néixer l'interès per preservar les restes del passat com a font d'interpretació. La fundació de les reials acadèmies va tenir l'objectiu de preservar la cultura (lletres, art, història, medicina...) i l'obertura al públic dels primers museus² va afavorir la conservació, l'estudi i una incipient difusió del patrimoni.

L'any 1748 van iniciar-se les excavacions de Pompeia i Herculà, una tasca que va tenir dues conseqüències destacades: el naixement de l'arqueologia com a procediment d'investigació del llegat històric i que la bona conservació d'aquestes dues ciutats enterrades pel Vesuvi comencés a atraure els primers “turistes culturals”, que van començar a desplaçar-se als indrets dels grans esdeveniments històrics del passat. Els grans jaciments arqueològics d'Itàlia, Grècia, Egipte, Palestina i Mesopotàmia foren els llocs preferits. S'havia donat el primer pas a l'hora de valorar el lloc dels fets, l'estudi i la contemplació de les restes arqueològiques.

Al segle XIX, el Romanticisme i l'auge del nacionalisme van ajudar a donar valor i a estimar el llegat històric i patrimonial dels diversos pobles, ja que va esdevenir un objectiu primordial cercar i conservar les “arrels” de cada comunitat.

Posteriorment, els efectes devastadors de les guerres mundials van obligar les administracions públiques dels diferents països a redactar lleis de protecció del patrimoni monumental i, de la mà de la Unesco, es va revaloritzar el patrimoni, ja que aquesta institució tenia l'objectiu primordial de donar un impuls democràtic i universal a favor de la seva conservació, una tasca que ha arribat als nostres dies.

Les grans transformacions actuals: el turisme

La valoració del patrimoni cultural com a recurs turístic és molt recent. D'una manera progressiva, des de la Segona Guerra Mundial, aquest llegat ha esdevingut un recurs turístic en el sentit més ampli, però ha estat a partir dels anys vuitanta quan les visites al patrimoni històric, arqueològic i artístic s'han popularitzat i el patrimoni cultural s'ha convertit en un producte de consum turístic.

² L'any 1759 s'obria a Londres el Museu Britànic i el 1793 a París el Louvre.

Essencialment els motius d'aquesta transformació han estat els que hi ha a continuació.

- a) Des del punt de vista social, cal tenir presents els factors següents:
- L'increment generalitzat de les rendes
 - L'augment de la qualitat de vida i de l'esperança de vida
 - La major disponibilitat de temps lliure
 - reducció de la jornada laboral / concentració del treball
 - redistribució personalitzada de les vacances
 - jubilació primerenca
 - La millora dels transports
- b) Des del punt de vista cultural:
- L'accés a la cultura i a l'escolarització de les societats desenvolupades
 - Els nous interessos del món educatiu
 - La sensibilització per la preservació del patrimoni cultura i natural
 - La promoció i difusió del patrimoni feta a través dels mitjans de comunicació i d'altres canals d'informació
 - Les destinacions madures cerquen alternatives al tradicional producte de "sol i platja". El material promocional turístic ha introduït les imatges del patrimoni cultural com a reclam; fins i tot, els majoristes de viatges (TO) opten per divulgar en els seus catàlegs de viatges les "belleses" del patrimoni

Així podem afirmar que, actualment, el *patrimoni cultural* s'usa en l'àmbit de l'educació i de la recerca i la investigació però, sobretot, és *la matèria primera per una activitat nova: la indústria de l'oci turístic*.

La valoració actual del patrimoni cultural

En els darrers cinquanta anys, arreu del món occidental s'ha estès el convenciment que el patrimoni natural i cultural són recursos escassos i no renovables que tenen un valor excepcional, que cal posar a disposició de la societat i vetllar per la seva conservació. Així, cal treballar en la *conservació*, l'*estudi* i la *difusió del patrimoni*.

El patrimoni, des del punt de vista econòmic, ha passat de ser considerat una càrrega pressupostària a ser un motor de desenvolupament econòmic i social. El turisme cultural genera ingressos elevats, no és solament un valor, sinó que pot generar riquesa, si bé cal aconseguir un equilibri sostenible entre patrimoni i turisme, ja que, d'una banda, el patrimoni és un recurs sensible que cal que mantingui la seva identitat i la seva autenticitat fugint de la "banalització" i, d'altra banda, no podem oblidar que el turisme és una activitat d'alt impacte i els fluxos massius de visitants poden generar problemes molt greus.

Així, en els darrers temps, el turisme ha afavorit la posada en marxa de nombroses accions de conservació i valoració del patrimoni i ha proporcionat noves possibilitats de desenvolupament a molts indrets, de manera que s'ha convertit en un element dinamitzador en els àmbits econòmic, social i cultural.

De tota manera, no sempre els beneficis turístics reverteixen en la conservació del patrimoni; moltes vegades el turisme explota el patrimoni cultural mitjançant usos excessius, però en canvi no aporta cap ajuda financera per a la seva protecció i conservació; no sempre els interessos del sector turístic i de la protecció del patrimoni són coincidents, però cal necessàriament que s'aproximin i cerquin l'equilibri.

En l'àmbit concret del patrimoni arqueològic, actualment, per part dels arqueòlegs i dels tècnics en turisme, hi ha interès per apropar objectius, si bé encara es continua en un estat inicial.

La gestió dels jaciments arqueològics

Hem de ser conscients que no tot el patrimoni arqueològic té el mateix valor científic i/o educatiu i cal avaluar la seva potencialitat com a recurs turístic cultural.

Quan s'analitza el patrimoni arqueològic amb l'objectiu de donar-li usos turístics, ens trobem davant de tres tipus de vestigis:

1. Vestigis arqueològics que tenen un gran valor científic i reconeixement i que, per tant, ja són una destinació turística.

2. Vestigis arqueològics que tenen un gran valor científic, però que estan oblidats o abandonats o són desconeguts.

3. Vestigis que tenen un valor menor.

No hi ha dubte que la majoria dels jaciments arqueològics ben gestionats poden ser rendibles i el turisme pot afavorir la seva conservació, sempre partint de les tendències del turisme sostenible.

Destinacions turístiques consolidades com ara Egipte o Grècia tenen en el patrimoni arqueològic el seu gran reclam. En un primer moment, la grandiositat dels vestigis no va fer ni tan sols necessària la gestió, ni cap tipus d'intervenció, únicament va fer-se una lleugera tasca de manteniment d'aquests grans conjunts, si bé l'increment de les visites i en alguns casos la contaminació mediambiental han amenaçat la seva preservació fent necessària la posada en marxa de plans de gestió i conservació.

Però no tots els conjunts arqueològics tenen la monumentalitat del conjunt funerari de Gizeh o de l'Acròpolis d'Atenes. Davant aquests vestigis "menors", sovint oblidats, cal que els experts en arqueologia i turisme treballin plegats per aconseguir:

- Elaborar projectes de conservació dels jaciments i de les seves restes, així com integrar el seu entorn en el projecte.

- Controlar la capacitat de càrrega dels recintes arqueològics per tal d'evitar els perills derivats del fluxos turístics massius i els seus efectes degradadors. No oblidem que el patrimoni arqueològic és un bé no renovable!

- Museitzar els jaciments per tal de transmetre la informació que ens aporten i permetre la seva interpretació.
- Combinar la tasca de l'arqueòleg i del tècnic en turisme, per tal que la conservació i la interpretació del jaciment permetin que esdevingui un recurs turístic.
- Promocionar encertadament el conjunt arqueològic.

També és molt positiu que la població de l'entorn del conjunt arqueològic conegui aquest llegat per reforçar la seva cohesió col·lectiva. No oblidem que la societat també selecciona i avalua, no únicament ho fan els tècnics.

Preservació i rendibilitat: una entesa imprescindible

Els objectius que cal marcar-se per gestionar el patrimoni arqueològic i aconseguir, d'una banda, la seva preservació i, de l'altra, la seva rendibilitat econòmica són:

1. Treballar perquè la tasca científica no desaparegui.
2. La tasca de conservació del jaciment arqueològic i del seu entorn s'ha de mantenir.
3. Garantir l'autenticitat, la qual cosa implica mantenir el nivell científic del treball arqueològic i convertir el jaciment en un recurs fiable, no banal.
4. Cal oferir mitjans d'interpretació del lloc arqueològic, que han d'incloure: presentació i explicació o valoració per als visitants.

És molt interessant organitzar centres d'interpretació i aules arqueològiques que d'una manera didàctica poden fer comprensible el llegat patrimonial d'un jaciment. No oblidem que la descripció física d'un bé cultural, i molt especialment dels vestigis arqueològics, és fonamental per a la correcta comprensió d'aquests, ja que, de vegades, és un patrimoni difícil de comprendre per al gran públic.

Algunes experiències com ara les visites dinamitzades que han posat en marxa alguns museus o llocs arqueològics han estat un èxit. Qualitat científica, presentació i animació poden anar perfectament de la mà.

5. Cal cercar la rendibilitat econòmica; tradicionalment l'arqueologia ha estat lligada a subvencions, ha estat una "càrrega pressupostària", ja que calia lluitar per preservar, conservar i mantenir la qualitat científica. Avui el patrimoni arqueològic pot convertir-se en un bé rendible que pot dinamitzar una comunitat.

En conclusió, podem considerar jaciments arqueològics visitables i rendibles aquells que ofereixen:

- Interès científic.
- Bona conservació.
- Han estat condicionats per afavorir-ne la interpretació: una bona senyalització.
- Disposen de museu i/o centre d'interpretació.

Bibliografía

- BALLART, J. (1997): *El patrimonio histórico y arqueológico: valor y uso*. Barcelona, Ed. Ariel (col.l. Patrimonio).
- BALLART, J.; JUAN, J. (2001): *Gestión del Patrimonio Cultural*. Barcelona, Ed. Ariel (col.l. Patrimonio).
- BEDATE, A.M.; SANZ, J.A.; HERRERO, L.C. (2001): "Turismo cultural y patrimonio histórico: Aplicación multivariante al estudio de la demanda". *Estudios Turísticos*, núm. 150, pp. 113-132.
- DE MIGUEL, M.M.; MIR, C. (2000): "Gestión tecnológica del patrimonio turístico". *Estudios Turísticos*, pp. 47-58.
- GRANDE, J. (2001): "Análisis de la oferta de turismo cultural en España". *Estudios Turísticos*, núm. 150, pp. 15-40.
- MAZÓN, T. (2001): *Sociología del Turismo*. Madrid, Centro de Estudios Ramón Areces.
- MONTERO, I.; GUTIÉRREZ, D.; DÍAZ, R. (2001): "La cultura como componente de la oferta de los destinos turísticos maduros". *Estudios Turísticos*, núm. 150, pp. 41-55.
- MORERE, N. (1998): *Turismo cultural, a 50 años del turismo en España*. Madrid, Centro de Estudios Ramón Areces, pp. 701-720.
- OMT (2001): *Cultural Heritage and Tourism Development*.
- OMT (1999): *Tourism and Culture*.
- ORIGET DU CLUZEAU, C. (1998): *Le tourisme culturel*. París, PUF.
- RIBAGORDA, M. (2002): *Patrimonio Cultural*. Madrid, Thomson.
- RICHARDS, G. (2001): "El desarrollo del turismo cultural en Europa". *Estudios Turísticos*, núm. 150, pp. 3-13.
- VERA, F.; DÁVILA, J.M. (1995): "Turismo y patrimonio histórico-cultural". *Estudios Turísticos*, núm. 126, pp. 161-178.
- VIDAL, D. (1998): "El patrimoni, atractiu bàsic del turisme cultural". *ETC*, núm. 3, pp. 13-18.